

#11 Recreatie in natuur- en bosgebieden

Toon Van Daele¹, Gudrun Van Langenhove², Luc De Bruyn¹, Jeroen Bryon³, Myriam Dumortier¹

1 Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, 2 Agentschap voor Natuur en Bos, 3 K.U.Leuven – Steunpunt Buitenlands Beleid, Toerisme en Recreatie - Spoor Toerisme en Recreatie

- ❑ **Het natuurbeleid heeft toenemende aandacht voor de recreatieve functies van bossen en natuurgebieden. Er is echter weinig afstemming tussen vraag en aanbod aan recreatieve voorzieningen in bossen en natuurreservaten op schaal Vlaanderen.**
- ❑ **Hoewel de recreatieve functie van natuur eens aandachtspunt is voor het beleid, wordt in Vlaanderen weinig onderzoek uitgevoerd naar de draagkracht van natuur ten aanzien van recreatie. Er is een gebrek aan kennis over de impact van verschillende recreatievormen en de onderlinge relaties.**
- ❑ **Het aantal mensen dat zegt minstens een maal per jaar een natuur- of bosgebied te bezoeken is de afgelopen tien jaar licht gedaald. Personen met een lager inkomen of opleidingsniveau bezoeken proportioneel veel minder natuur- of bosgebieden. Hoe meer groen in de woonomgeving hoe frequenter mensen naar natuur- en bosgebieden trekken.**

D	Bezoeken aan natuur- en bosgebieden	☹
R	Subsidies (oppervlakte) speelzones in natuurreservaten en bossen	☹
R	Gesubsidieerde openstelling van erkende natuurreservaten	☹

Het natuurbeleid heeft in de eerste plaats natuurdoelstellingen voor ogen, met name het stoppen van de achteruitgang van de biodiversiteit (2010-doelstelling). Daarnaast wordt steeds meer belang gehecht aan de maatschappelijke meerwaarde van natuur en een natuurlijke omgeving. De druk op de afnemende open ruimte wordt groter. Meer en meer worden begrippen als medegebruik en functieverweving gehanteerd om verschillende functies op de beperkte oppervlakte optimaal te ontwikkelen.

In het MINA-plan 3 worden reeds enkele doelstellingen geformuleerd om de toegankelijkheid en de belevingswaarde van natuur- en bosgebieden te vergroten. Die doelstellingen komen voort uit de wil om het maatschappelijke draagvlak voor het natuurbeleid te vergroten. In de recente regeerakkoorden [230] en de beleidsnota van de minister [229] is de toegankelijkheid van de natuur en het optimaliseren van recreatieve mogelijkheden in bossen, natuur- en groengebieden een belangrijk aandachtspunt.

Deze evolutie op Vlaams niveau sluit aan bij de benadering van de Millenium Ecosystem Assessment [134]. Bij de opsomming van de 'goods & services' wordt steeds de recreatieve waarde van ecosystemen vermeld. Rechtstreeks leveren recreatieve activiteiten in de natuur een aanzienlijke meerwaarde voor de algemene gezondheidstoestand en het welzijn van mensen. Verscheidene onderzoeken geven aan dat natuur belangrijk is voor de algemene gezondheid, zowel mentaal als fysiek [113].

01 Toestand

1.1 Recreatief gebruik

Recreatievormen in natuur- en bosgebieden

Wandelen en fietsen zijn erg populair, maar ook nieuwe activiteiten zoals mountainbiking, nordic walking, geocaching (zoektochten met een GPS) en mushing (sledehondensport) komen op. Globaal zien we een trend waarbij belevenissen of 'experiences' erg belangrijk zijn. Het landschap is daarbij soms slechts een decor waarin een bepaalde activiteit wordt uitgevoerd [132]. Tussen de recreatievormen zijn er onderlinge conflicten. Een sterkere scheiding van verschillende recreatievormen legt mogelijk meer beperkingen op de natuurdoelstellingen.

Er is een sterke vraag naar toegankelijke natuur in de nabije omgeving. Mensen verwachten een fijnmazig fiets- en wandelnetwerk op beperkte afstand van de stedelijke omgeving. De verwachtingen naar recreatieve inrichtingen (parkings, zitbanken, speelmogelijkheden, ...) voor gezinsrecreatie nemen toe [132]. Een groene woonomgeving wordt als een belangrijk kwaliteitselement beschouwd [245].

Bezoekfrequentie aan natuur- en bosgebieden

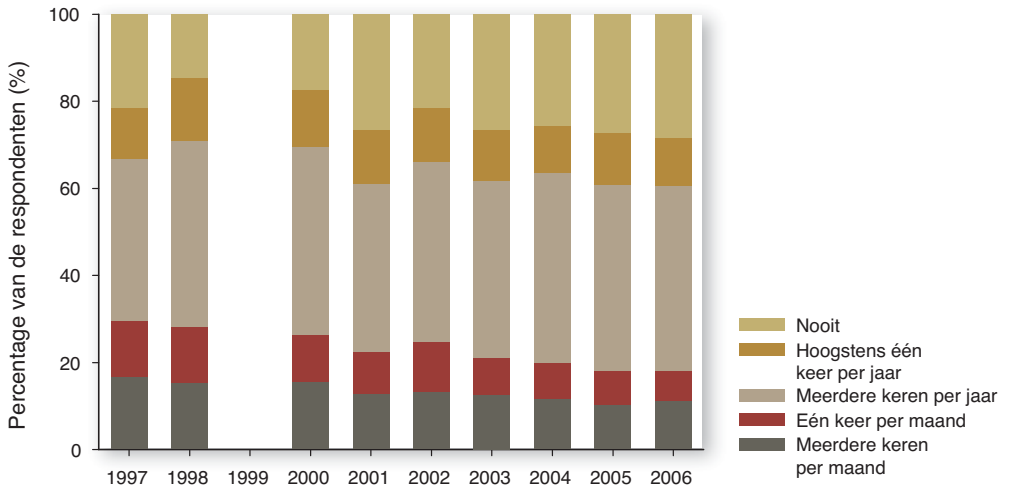
De jaarlijkse survey naar sociaal-culturele verschuivingen van de Studiedienst van de Vlaamse Regering bevat o.a. een bevraging naar het aantal bezoeken aan natuur- en bosgebieden. De survey bevraagt elk jaar ongeveer 1500 respondenten, representatief voor de Vlaamse bevolking [246].

De concepten natuur- en bosgebied dienen hier vrij ruim te worden geïnterpreteerd. Allicht rekenen de respondenten een wandeling in een open en groene landschappelijke omgeving eveneens mee in hun antwoord op die vragen. De bevraging is evenmin beperkt tot Vlaanderen, bezoeken van Vlamingen in Wallonië of over de landsgrenzen heen worden meegerekend.

In 2006 gaf 63 % van de respondenten aan meerdere keren per jaar een natuur- of bosgebied te bezoeken.

ken (figuur 11.1). Dat percentage kent sinds de eerste bevraging een lichte daling. Met name de groep met de hoogste bezoekersfrequentie (meerdere keren per maand) is de afgelopen jaren afgenomen van 16,8 % in 1997 tot 11,5 % 2006. De groep 'meerdere keren per jaar' neemt licht toe, maar tegelijk neemt ook de groep van mensen die beweren nooit een natuur- of bosgebied te bezoeken toe.

Figuur 11.1: Frequentie bezoeken aan natuur- en bosgebieden (de resultaten van 1999 zijn niet opgenomen omwille van afwijkende antwoord-categorieën) [bron: Studiedienst van de Vlaamse Regering].

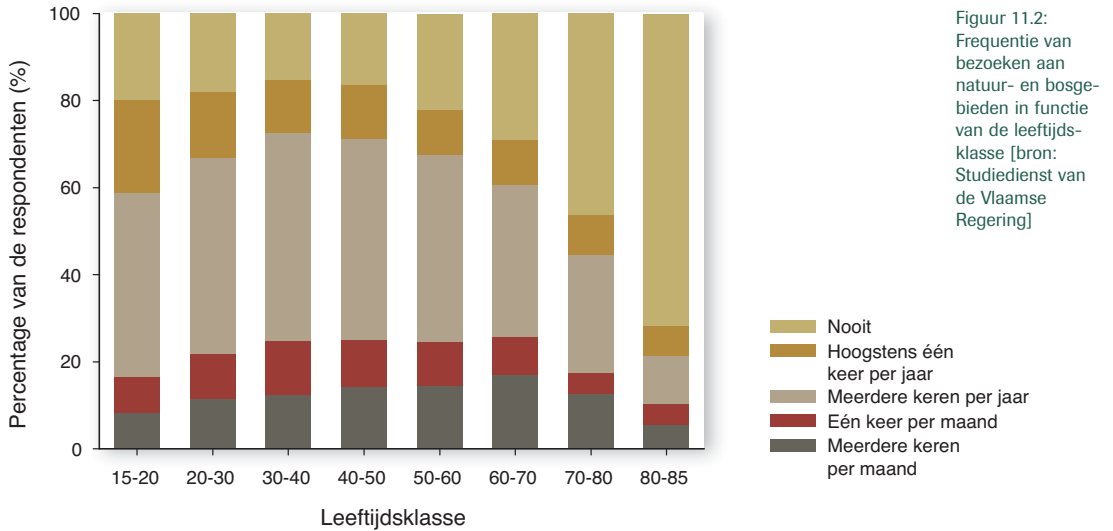

#11

De bezoekfrequentie varieert naargelang de leeftijd, woonomgeving en socio-economische achtergrond.

Leeftijd

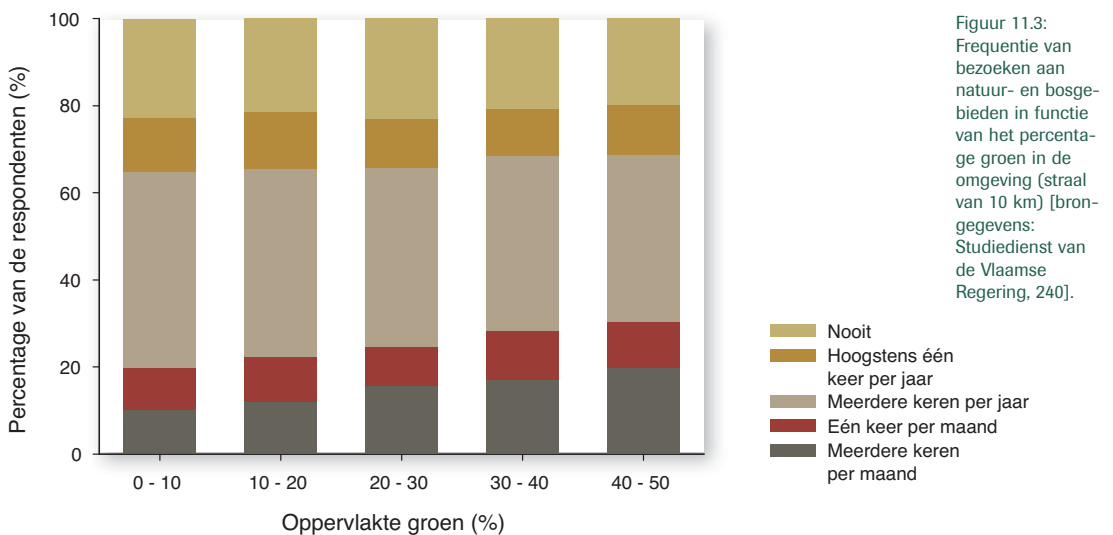
Er zijn duidelijke verschillen voor de bezoekersfrequenties bij de verschillende leeftijdsklassen (figuur 11.2). Enerzijds neemt het aantal personen dat nooit een natuur- of bosgebied bezoekt sterk toe met de leeftijd, maar anderzijds is de leeftijdsklasse 60 tot 70 jaar de groep met het hoogst aantal respondenten die meerdere keren per maand een natuur- of bosgebied bezoekt. Een hogere leeftijd kan fysieke beperkingen met zich meebrengen om wandelingen te maken in natuur- en bosgebieden, maar anderzijds heeft die groep juist meer tijd om te wandelen [14, 132]. Rekening houdend met de demografische verschuivingen (vergrijzing) in de komende decennia is het interessant om op dit vlak even vooruit te kijken. De oudere mensen zullen in de toekomst vitaler leven en zullen gezonder oud worden, waardoor ze hun vrije tijd langer actief kunnen invullen. Het aandeel van de leeftijdsgroep 60- tot 80-jarigen zal toenemen van 19 % nu, tot 23 % van de totale bevolking in 2020 [141].

Woonomgeving

Om het percentage aan groene omgeving aan te duiden werden op basis van de natuurgerichte bodem-bedeckingskaart [240] alle waardevolle natuur-, bos- en parkgebieden geselecteerd in een ruime omgeving (straal van 10 km) rond de woonplaats van de respondenten. Uitsluitend toegankelijke gebieden selecteren is niet mogelijk, maar aangenomen wordt dat de oppervlakte toegankelijk groen evenredig toeneemt met de totale oppervlakte groen.

De oppervlakte groen in de ruime leefomgeving heeft slechts weinig invloed op de categorieën 'hoogstens één keer per jaar' en 'nooit' (figuur 11.3). Er is echter een verschuiving van de categorieën 'meerdere keren per jaar' en 'een keer per maand' naar de categorie 'meerdere keren per maand' naarmate er meer groen in de omgeving is.

Socio-economische en maatschappelijke achtergrond

Er is een duidelijk verschil tussen de verschillende opleidings- en inkomensniveaus. Meer dan de helft van de respondenten zonder diploma of met enkel een diploma van het lager onderwijs zegt nooit een natuur- of bosgebied te bezoeken terwijl dat bij de universitaire slechts 8,7 % is. De hogeropgeleide respondenten gaan proportioneel meer naar natuur- en bosgebieden dan lageropgeleiden of personen met een lager inkomen [14].

Het engagement ten aanzien van milieu en natuur bepaalt in grote mate de bezoekfrequentie. Leden van een milieu- of natuurvereniging bezoeken frequenter natuur- en bosgebieden dan mensen die geen lid (meer) zijn. Er is een duidelijke positief verband tussen de bezorgdheid over het milieu en de bezoekfrequentie. [14]

De omgeving waarin men opgroeit en de afkomst hebben een invloed op de bezoekfrequentie. Er is een verband tussen de hoeveelheid groen in de leefomgeving waarin jongeren opgroeien en de mate van betrokkenheid bij natuur en milieu [132]. Uit studies in Nederland blijkt dat allochtonen en jongeren minder bekend zijn met de natuurgebieden in hun omgeving dan autochtonen en ouderen. Ze vinden die minder aantrekkelijk en hechten relatief meer waarde aan intensief onderhouden parken [29, 132].

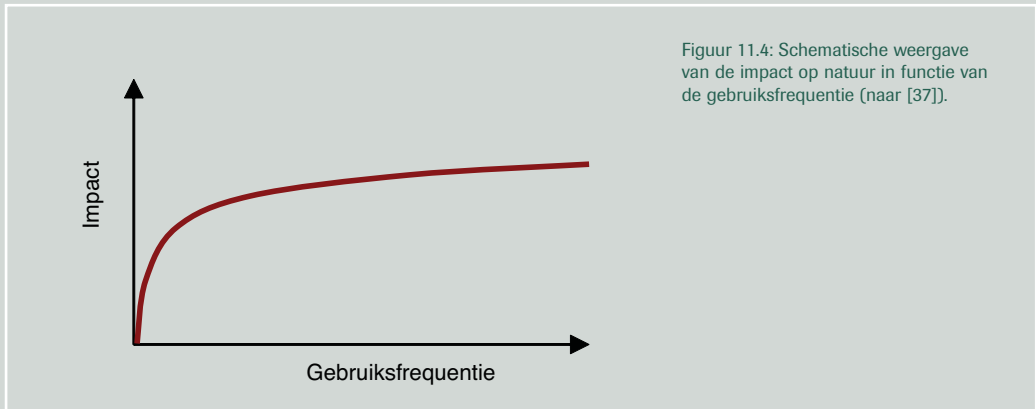
#11

1.2 Ecologische draagkracht

De relatie tussen natuur en recreatie omvat twee enigszins tegengestelde aspecten. Enerzijds gaat men ervan uit dat het bevorderen van recreatieve activiteiten binnen natuur- en bosgebieden bijdraagt tot het draagvlak voor de doelstellingen van het natuurbeleid. Anderzijds kan recreatie snel de draagkracht van een ecosysteem overstijgen en verstorend werken. De kennis over de ecologische draagkracht en de relatie recreatie-natuur is beperkt. Meestal zijn de resultaten gebiedsgebonden en beperkt tot één enkele soort of soortgroep. Op zeer lokale schaal hebben zowat alle recreatie-invloeden een negatief effect op de aanwezige fauna en flora. Dat hoeft voor de instandhouding van een soort op gebiedsniveau echter niet altijd een probleem te zijn [98].

De omvang van de effecten op natuur wordt door de volgende 5 factoren bepaald [38, 166]:

- **Recreatievorm:** De intensiteit van de impact wordt o.a. bepaald door de aard van de recreatie. In dit hoofdstuk wordt de nadruk gelegd op de gewenste zachte recreatievormen zoals wandelen, fietsen, paardrijden en spelende jeugd. Het zijn die recreatievormen die men in bossen en natuurgebieden optimaal wil laten samengaan met de natuurfuncties. Harde recreatievormen zoals gemotoriseerde recreatie zijn in bossen en natuurreservaten verboden en worden er sowieso geweerd.
- **Gebruiksfrequentie:** Studies geven aan dat de relatie tussen gebruiksfrequentie en impact een asymptotisch verloop kent [37] (Figuur 11.4). Dat betekent dat naarmate de gebruiksfrequentie toeneemt de extra impact steeds minder toeneemt. Door de recreatie op beperkte locaties te concentreren kan de totale impact voor het hele gebied worden beperkt. Wanneer dezelfde hoeveelheid recreatie over een heel gebied wordt verspreid, is de impact veel groter.

- Bezoekperiode: De impact varieert in veel gevallen naargelang de periode in het jaar. Het broedseizoen (zeker voor broedvogels van open terrein) is bijvoorbeeld een gevoelige periode voor verstoring. De meeste planten zijn in het voorjaar veel gevoeliger voor betreding dan in het najaar.
- Gedrag: Naast de toegelaten recreatie-activiteiten komt altijd een deel 'niet-geregelde' recreatie voor. 'Off-trackbezoekers' hebben een versturende impact die vele malen groter is dan een gewone wandelaar [73]. Bijlsma [15] zag het aantal niet toegelaten bezoeken in het afgesloten deel van het natuurgebied Planken Wambuis in gelijke mate toenemen met de bezoeken aan het open-gestelde deel van het gebied. Het is dus onvermijdelijk dat een deel van de recreanten zich niet aan de vooropgestelde toegangsregeling houdt. De impact ervan is in verhouding tot de geregelde recreatie zeer hoog.
- Omgevingscondities: het bodemtype, de waterhuishouding en de aard van de levensgemeenschap, het landschapstype (open of gesloten), bepalen in belangrijke mate de draagkracht t.a.v. recreatieve activiteiten.

Belangrijke invloeden op natuur

- Betreding wordt beschouwd als een van de belangrijkste recreatie-invloeden, omdat dat altijd optreedt en duidelijk zichtbare effecten heeft. Betreding heeft rechtstreekse effecten op de vegetatie (hoogte, bedekking en soortensamenstelling) en onrechtstreekse effecten (bodemverdichting) met verandering van de soortensamenstelling tot gevolg. Het occasioneel verlaten van de paden kan effect hebben over een lange periode. Wanneer de doorgang lang zichtbaar blijft, bestaat de kans dat de betreding wordt verdergezet [167]. Het herstel van bodemcompactie hangt af van het bodemtype en de graad van compactie. In het algemeen verloopt het herstel van bodemcompactie zeer langzaam. Anderzijds neemt bij lichte betreding het aantal soorten in sommige gevallen toe [11]. Een lichte betreding kan soms aansluiten bij een natuurlijke verstoring die net structuur in de plantengemeenschap brengt.

- ▣ Rustverstoring heeft vooral effect op grotere zoogdieren en vogels. Ook wandelen heeft een relatief grote verstoring voor zoogdieren en broedvogels. Het is niet alleen de meest frequente recreatievorm, de afstand waarop dieren vluchten ten gevolge van wandelaars is groot. Het onderzoek naar het versturende effect door de aanwezigheid van mensen is beperkt. Het meeste onderzoek wordt uitgevoerd naar de verstoring van broedvogels. De verstoringsevoeligheid varieert sterk naargelang de omstandigheden en de soort. Broedvogels die in open terrein nestelen, zoals duinpieper of nachtzwaluw, vliegen sneller op dan bosvogels. Het vluchtgedrag verschilt wanneer de vogels foerageren, rusten of broeden. De vluchtafstand – de afstand tussen persoon en dier waarop het dier beslist om te vluchten – is sterk afhankelijk van het gewicht en de grootte van de vogels. Kleinere vogels vliegen minder snel weg. Op basis van experimentele onderzoeken [40, 177, 243] kon een tabel met soortspecifieke vluchtafstanden worden opgesteld. De afstanden variëren van gemiddeld 5 m voor pimpelmees tot 160 m voor wulp. Afgeleid daarvan kan een indicatie voor het maximale aantal gedulde wandelaars per hectare worden berekend [98].

Periodiek afsluiten van gebieden ten behoeve van broedvogels

Het is moeilijk om aan te tonen dat broedvogels uit gebieden verdwijnen door toegenomen recreatiedruk omdat er vrijwel nooit bruikbare cijfers over recreatiedruk beschikbaar zijn. Er zijn heel wat andere factoren die het verdwijnen van vogels kunnen verklaren, zoals vervuiling, successie en predatie [7]. Het omgekeerde is wel vastgesteld. Gebieden die worden afgesloten voor recreatie worden weer bezet door kustbroedvogels [7]. De beperking van de toegankelijkheid van het Vlaams natuurreservaat de Baai van Heist is daarvan een goed gedocumenteerd voorbeeld.

Veel kustbroedvogels staan op de Rode Lijst van broedvogels in Vlaanderen. De afgelopen eeuw is de habitat met geschikt dynamisch kustgebied vrijwel geheel verdwenen door de aanleg van dijken, bebouwing en haveninfrastructuur. De stranden worden zowel in de zomer als in de winter zeer druk bezocht. Als gevolg van die toegenomen recreatiedruk en habitatvernietiging zijn de vogelsoorten, die zich aan deze specifieke niche hadden aangepast, sterk onder druk komen te staan [182].

Tegen de oostelijke havenarm in Zeebrugge ontstond in de jaren tachtig een primair duingebied. In het gebied werden broedpogingen van strandplevier waargenomen, maar door de aanwezigheid van wandelaars, honden en badgasten kwamen de vogels niet tot broeden. In 1998 werd het gebied een Vlaams natuurreservaat. Het gebied werd afgesloten voor het publiek en permanent bewaakt tijdens het broedseizoen (van april tot juli). Meteen daarna kwamen pioniersoorten, zoals dwergstern en strandplevier, er tot broeden. Het succes van de nesten was echter beperkt door overstuiving met zand en predatie door torenvalken [182]. De bescherming van het strand is uiterst beperkt.

Foto: Baai van Heist (Maurice Hoffmann)

De Baai van Heist en het nabijgelegen Sternenschiereiland kunnen worden beschouwd als de enige twee strandreservaten die vrij zijn van menselijke verstoring. Beide gebieden vallen onder het Vogelrichtlijngebied 'Zeebrugge-Heist' omdat ze internationaal belangrijke aantallen kustbroedvogels (namelijk dwergstern, visdief en grote stern) herbergen die hier met succes kunnen broeden [42].

- Plukken en verzamelen: Het plukken van vruchten heeft vrijwel geen effect op de vitaliteit van een soort [60]. Het plukken van bloemen is meestal evenmin bedreigend voor een soort. Het verzamelen (hele planten, dieren of eieren) veroorzaakt wel veel schade. In het geval van geïsoleerde populaties kan verzamelen het plaatselijk verdwijnen van soorten tot gevolg hebben [98].

02 Beleid

2.1 Planning en instrumentering

Het beleid van ANB met betrekking tot de sociaal-educatieve functies van bossen en natuurgebieden is in hoofdzaak gericht op de toegankelijkheid van de bossen en de natuurreservaten voor zachte recreatie.

Natuurdecreet

Het Natuurdecreet¹ voorziet de mogelijkheid tot recreatief medegebruik binnen de natuurreservaten, voor zover dat medegebruik inpasbaar is in de doelstelling van het reservaat (art. 34). De wandelwegen zijn toegankelijk voor voetgangers en bijkomende toegankelijkheid kan worden geregeld met een openstellingsplan dat een onderdeel vormt van het beheerplan. Bij de aanpassing van het Natuurdecreet van 19 mei 2006 zijn de mogelijke redenen om af te wijken van de verbodsbepalingen (art. 35) uitgebreid met 'redenen voor recreatief medegebruik' en 'educatief medegebruik'. Die aanpassing maakt het onder meer mogelijk officiële speelzones in natuurreservaten aan te duiden. Onder bepaalde voorwaarden voorziet de uitbreiding eveneens de mogelijkheid om weidelijke jacht en visserij in het openstellingsplan op te nemen. De overheid subsidieert de oprichting van bezoekerscentra en van inrichtingswerken die de verbeterde openstelling tot doel hebben. In natuurreservaten worden zo subsidies verleend voor het onderhoud van wandelpaden, knuppelpaden en kijkhutten.

Bosdecreet

Het Bosdecreet² is gebaseerd op een multifunctioneel beheer. Naast de economische, ecologische en milieubeschermdende functie, vormt de 'sociale & educatieve' functie een belangrijk onderdeel van het bosbeheer (art. 10). In de regel zijn alle bossen toegankelijk voor voetgangers, mits men op de boswegen blijft. Eigenaars van privébossen kunnen echter wel op eigen initiatief hun bossen ontoegankelijk verklaren. Via een stimuleringsbeleid (subsidies openstelling) tracht de overheid de toegankelijkheid van privébossen te verhogen. Voorlopig zijn er alleen cijfers over de evolutie van de doelstellingen inzake toegankelijkheid in de beperkte bosbeheerplannen voorhanden. De oppervlakte geheel of gedeeltelijk toegankelijk bos neemt toe (zie hoofdstuk 12 Bosbeheer). Bosbeheerders die hun bos openstellen kunnen jaarlijks subsidies krijgen ten behoeve van het onderhoud van opengestelde boswegen en speelzones.

1) Decreet betreffende het natuurbehoud en het natuurlijk milieu van 21 oktober 1997 (BS 10/01/1998), gewijzigd bij decreet van 18 mei 1999 (BS 23/07/1999), decreet van 18 mei 1999 (BS 30/9/1999), decreet van 19 juli 2002 (BS 31/08/2002), decreet van 30 april 2004 (BS 08/06/2004), decreet van 7 mei 2004 (BS 11/06/2004), decreet van 22 april 2005 (BS 13/05/2005) en decreet van 19 mei 2006 (BS 20/06/2006)

2) Decreet van 13 juni 1990 (BS 28/9/1990), gewijzigd bij decreet van 21 oktober 1997 (BS 10/1/1998), decreet van 18 mei 1999 (BS 23/7/1999), decreet van 17 juli 2000 (BS 17/8/2000), decreet van 19 juli 2002 (BS 31/8/2002), decreet van 24 december 2004 (BS 31/12/2004), decreet van 22 april 2005 (BS 13/5/2005) en decreet van 19 mei 2006 (BS 20/6/2006)

Functieverweving en medegebruik

Het verschil tussen functieverweving en recreatief medegebruik ligt in de onderlinge verhouding van de functies. Het begrip recreatief medegebruik werd eind jaren 70 in Nederland geïntroduceerd om het concept van extensieve openluchtrecreatie in landbouw- of natuurgebieden aan te geven. Er wordt daarbij gedacht aan recreatievormen zoals wandelen, fietsen, hengelen, paardrijden, spelen, ... Recreatief mede- of nevengebruik wordt omschreven als vormen van openluchtrecreatie die plaatshebben in een omgeving met een niet-recreatieve hoofdfunctie. Het medegebruik is daarbij onder- of nevengechikt aan het hoofdgebruik [237]. Bij medegebruik is er dus sprake van ongelijkwaardigheid van functies of gebruikers. Bij functieverweving daarentegen zijn de verschillende functies in principe gelijkwaardig, maar kunnen plaatselijk accenten worden gelegd [53] (zie kader over het Kluisbos).

Er is een duidelijk verschil in benadering tussen het Bos- en Natuurdecreet. Het principe van multifunctionaliteit of functieverweving is sinds 1990 ingeschreven in het Bosdecreet als een van de belangrijkste principes van het bosbeleid. Het Natuurdecreet daarentegen hanteert het principe van medegebruik voor natuurreservaten. Vanuit een planologische benadering is de recreatiefunctie in natuurgebieden vrijwel altijd een bijkomend aspect, maar in realiteit is dat niet noodzakelijk het geval. Het is daarom belangrijk uit te gaan van een geïntegreerde visie voor de verschillende functies en gebruiken in een gebied. Daarbij is het soms noodzakelijk doelstellingen te herzien of ter discussie te stellen [44].

#11

Een gezamenlijk toegankelijkheidsbeleid voor bossen en natuurreservaten

Zoals aangekondigd in de beleidsnota 2004-2009 is momenteel een geïntegreerd besluit in de maak met als voornaamste doelstelling een uniforme en vereenvoudigde regelgeving inzake toegankelijkheid voor de Vlaamse bossen en natuurreservaten aan te bieden.

- Het besluit zal uitvoering geven aan de artikels met betrekking tot toegankelijkheid (art. 13, 34 en 35) in het Natuurdecreet. Tot nu toe werd daarover nog geen besluit uitgevaardigd. Het ontbrak daardoor aan een juridische basis voor onder andere het plaatsen van toegankelijkheidsborden aan de ingangen van natuurreservaten en de mogelijkheid om op basis van deze bebording overtredingen te verbaliseren.
- Voor de artikels met betrekking tot toegankelijkheid in het Bosdecreet werd in 1993 een besluit uitgevaardigd³. Sinds de wijzigingen van het Bosdecreet van 18 mei 1999 is een aanpassing echter noodzakelijk.

Dit geïntegreerde besluit toegankelijkheid zal van toepassing zijn op alle bossen (domeinbossen, andere openbare bossen en privébossen) en op natuurreservaten (erkende en Vlaamse natuurreservaten). Op natuurgebieden die door ANB of andere instanties worden beheerd, maar niet zijn erkend of aangewezen, is het besluit niet van toepassing.

De toegankelijkheid voor voetgangers, fietsers, ruiters en menbers (bestuurders van gespannen) wordt geregeld via een toegankelijkheidsregeling die een onderdeel vormt van het beheerplan. Het geeft de beheerder ook de mogelijkheid om specifieke zones af te bakenen: speelzones, hondenzones, bivakzones en vrij toegankelijke zones voor voetgangers.

3) Besluit van de Vlaamse Regering van 22 juli 1993 betreffende de toegankelijkheid en het occasionele gebruik van de bossen (BS 15/09/1993)

2.2. Beleidsuitvoering

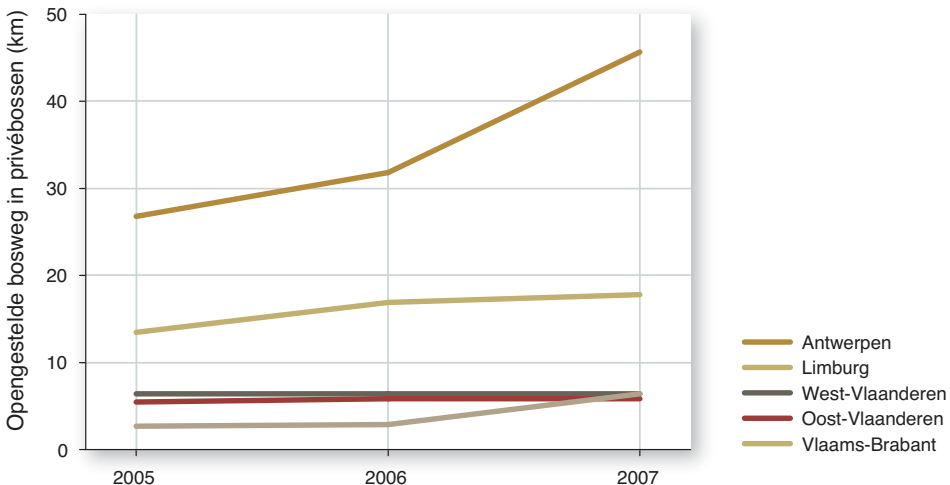
In het MINA-plan 3 wordt de uitbreiding van toegankelijkheid van natuur- en bosgebieden gezien als een stimulerende maatregel om het maatschappelijke draagvlak te vergroten. Daarbij worden drie maatregelen aangehaald: openstellen van natuurgebieden en bossen, subsidiëring van bezoekerscentra en uitbreiding van natuur- en bosgebieden nabij woonkernen.

Zowel vanuit economisch als ecologisch standpunt is een afstemming tussen vraag en aanbod essentieel. In Vlaanderen bestaat vooralsnog geen gebiedsdekkende bevraging inzake recreatieve behoeften. Wel zijn in het verleden een aantal lokale studies uitgevoerd (o.a. in Meerdaalwoud-Heverleebos) [137].

Openstelling van privébos

Voor het jaar 2007 werd voor heel Vlaanderen 82,1 km opengestelde bosweg gesubsidieerd. In verhouding tot het potentieel in privébossen is dat zeer weinig. De subsidies geven aan hoe het openstellingsbeleid doorwerkt, maar geven geen inzicht in de reële toegankelijkheid van de privébossen. Er zijn eveneens grote verschillen tussen de provincies (figuur 11.5). De totale lengte gesubsidieerde bosweg neemt elk jaar toe, maar dat is vrijwel geheel toe te schrijven aan dossiers uit Antwerpen. Met name voor de provincie Limburg zijn er duidelijk minder subsidieaanvragen dan men zou verwachten op basis van de oppervlakte bossen in privé-eigendom.

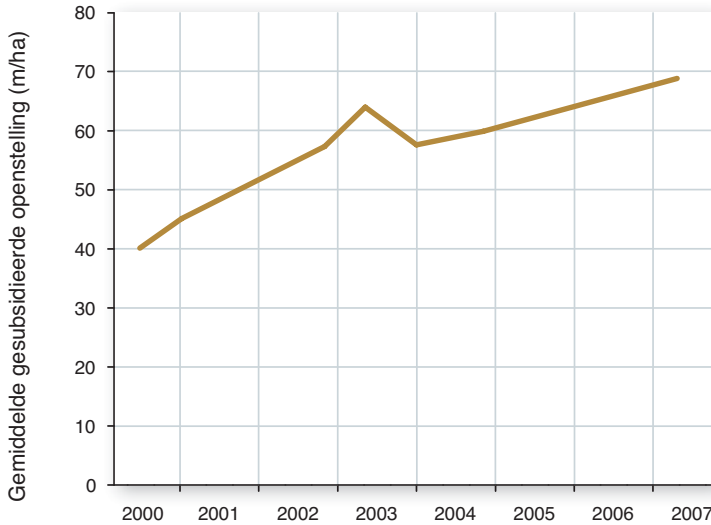
Het Subsidiebesluit voor erkende natuurreservaten⁴ voorziet een subsidie voor de openstelling van erkende natuurreservaten. Het betreft gewone paden, knuppelpaden of andere structuren voor moei-

Figuur 11.5: Totale lengte opengestelde bosweg waarvoor subsidie werd toegekend, per provincie en per subsidiejaar [bron: Agentschap voor Natuur- en Bos].

4) Besluit van de Vlaamse Regering van 27 juni 2003 tot vaststelling van de voorwaarden voor de erkenning van natuurreservaten en van terreinbeherende natuurverenigingen en houdende toekenning van subsidies (BS 12/09/2003)

Figuur 11.6:
 Evolutie van de
 gesubsidieerde
 openstelling van
 de erkende
 natuurreservaten.
 (De openstelling is
 de som van de
 lengte wandelpa-
 den en gelijkge-
 stelde lengte
 knuppelpaden en
 kijkhutten. 1 m
 knuppelpad is
 goed voor 5 m pad
 en een kijkhut
 wordt omgerekend
 naar 175 m pad)
 [bron: Agentschap
 voor Natuur- en
 Bos].

#11

lijk toegankelijk terrein en kijkhutten. Om in aanmerking te komen voor de subsidie dient in het beheerplan een openstellingsplan te worden opgemaakt. In 2007 werden 31 kijkhutten gesubsidieerd, 2,95 km knuppelpad en 768,8 km wandelpad. De gemiddelde openstelling van erkende natuurreservaten is sinds 2000 toegenomen van 40 tot 68 m pad per hectare (figuur 11.6).

Charter voor Jeugd, Natuur en Bos

Op 7 juli 2004 werd het Charter voor Jeugd, Natuur en Bos ondertekend. De Vlaamse minister voor Leefmilieu en Natuur, vzw Natuurpunt, vzw Vlaamse Jeugdraad en vzw Steunpunt Jeugd engageren zich met dit charter om meer kansen te creëren voor natuurbeleving en jeugdrecreatie in bos en natuur.

Het Go-4-Nature project is op dit charter geïnspireerd en wil natuurbeheer koppelen aan jeugdactiviteiten. Jeugdbewegingen en beheerders of eigenaars worden erin uitgenodigd om gezamenlijk projecten in te dienen. De jeugdbeweging engageert zich in het project tot bepaalde natuurbeheerwerken of landschapszorg. De beheerder of eigenaar verbindt zich ertoe een bepaalde vorm van recreatief medegebruik in een gebied mogelijk te maken voor de jeugd. Door de speelruimte in een natuurgebied te koppelen aan beheerwerken die in de gebieden worden uitgevoerd wil men het natuurbewustzijn van de kinderen stimuleren. In 2005 werden 19 projecten geselecteerd en in 2006 10.

Provincie	Bos			Natuurreservaat		
	Opp. (ha)	Aantal	Gem. opp. (ha)	Opp. (ha)	Aantal	Gem. opp. (ha)
Antwerpen	575	94	6,11	0	0	-
Limburg	1030	140	7,36	1,38	1	1,38
Vlaams-Brabant	156	28	5,57	21,61	7	3,09
Oost-Vlaanderen	86	31	2,77	0,90	1	0,90
West-Vlaanderen	174	64	2,72	1,82	1	1,82
Vlaanderen	2021	357	5,66	25,70	10	2,57

Tabel 11.1: Oppervlakte, aantal en gemiddelde oppervlakte speelzones in bossen en natuurreservaten per provincie [bron: Agentschap voor Natuur- en Bos] (06/02/2007).

Speelzones

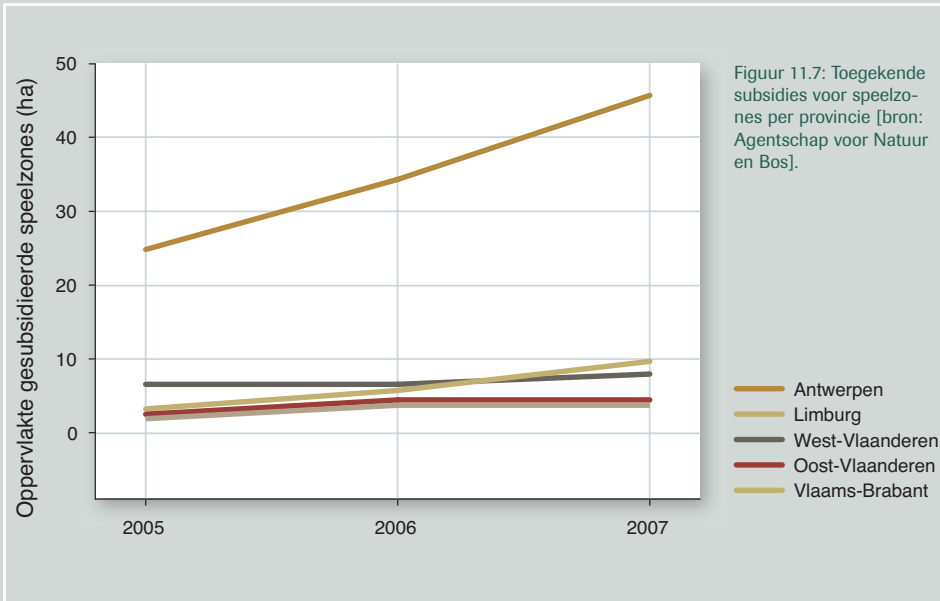
De jeugdbewegingen hebben geijverd om te beschikken over (gedeeltes) van bossen waar zonder voorafgaande toestemming van ANB en de eigenaar gespeeld kan worden. Om aan die recreatiebehoefte te voldoen kunnen in bossen en natuurreservaten speelzones worden aangeduid. Sinds 1999 is het begrip speelzone (soms speelbos genoemd) ingeburgerd bij de jeugdbewegingen in Vlaanderen.

Het Agentschap voor Natuur en Bos keurt de speelzones goed en houdt een overzicht van de speelzones in Vlaanderen. De kaarten worden verspreid via GIS-Vlaanderen [247]. In totaal is er 2046 ha bos en natuurreservaat aangeduid als speelzone (tabel 11.1). Het merendeel van de speelzones is in bos gelegen. De wijzigingen aan het Natuurdecreet van 19 mei 2006 heeft het aanduiden van speelzones in natuurreservaten mogelijk gemaakt. Tot nu toe is 26 ha natuurreservaat aangeduid als speelzone. De meeste speelzones liggen in de provincies Antwerpen en Limburg. De speelzones in Oost- en West-Vlaanderen zijn opvallend kleiner.

De Vlaamse Overheid stimuleert de openstelling van privébossen als speelzone via het Subsidiebesluit voor openbare en privébossen⁵. Subsidie van speelzones in erkende natuurreservaten is nog niet mogelijk. Eens een subsidiedossier is aangemaakt blijkt dat de grote meerderheid van de dossiers elk jaar opnieuw wordt ingediend. Hoewel de meeste speelzones in de provincie Limburg zijn gelegen (tabel 11.1) worden in de provincie Antwerpen opvallend meer dossiers voor subsidieaanvraag ingediend (figuur 11.7). Dat komt doordat enkel voor speelzones in privébossen subsidies kunnen worden aangevraagd. In de andere provincies blijft de oppervlakte gesubsidieerde speelzone beperkt.

In de provincies Antwerpen en Limburg treden de bosgroepen dikwijls op als aanvrager van de openstellingsdossiers. Zo werden voor de provincie Antwerpen in de betreffende periode (2005-2007) 18 dossiers ingediend via de bosgroepen. Voor Limburg betreft het 6 dossiers, voor Vlaams-Brabant 1 dossier en voor Oost- en West-Vlaanderen waren er geen.

⁵ Besluit van de Vlaamse Regering van 27 juni 2003 betreffende de subsidiëring van beheerders van openbare en privébossen (BS 10/09/03)

#11

Stadsrandbossen

Aangenomen wordt dat om aan de sociaal-recreatieve behoefte te voldoen er minstens 1 ha toegankelijk bos per 100 inwoners noodzakelijk is [201]. Globaal voor Vlaanderen komt dat neer op 60.000 ha. Het aanbod aan toegankelijke bossen is niet goed gekend, maar zeker is dat de norm in Vlaanderen op heel wat plaatsen niet wordt gehaald. De bosindex in Vlaanderen bedraagt slechts 11 % en is bij de laagste in Europa (zie hoofdstuk 12 Bosbeheer). In het kader van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen werd vastgesteld dat in de periode 1994-2007 10.000 hectare effectieve bosuitbreiding diende te worden gerealiseerd. Daarnaast moeten er nog 3900 ha ontbossingen worden gecompenseerd. Om de effectieve bosuitbreiding te ondersteunen worden 10.000 ha nieuwe bos- of bosuitbreidingsgebieden afgebakend in gewestelijke uitvoeringsplannen (zie hoofdstuk 10 Vlaams Ecologisch Netwerk).

De Vlaamse overheid heeft daarbij een prioriteit gemaakt van de ontwikkeling van stadsrandbossen, met extra aandacht voor bosarme streken. Stadsrandbossen zijn in de eerste plaats bedoeld om tegemoet te komen aan de maatschappelijke behoefte aan meer toegankelijke bossen. Op basis van een wetenschappelijke analyse [130] werd een prioriteitenlijst opgesteld met de steden die nood hebben aan de uitbouw van een stadsbos. Rekening houdend met de bestaande bossen werd voor elke stad een oppervlakte vooropgesteld voor bestemmingswijziging om stadsrandbos te realiseren, in totaal 4550 ha. De effectieve bosuitbreiding voor die 51 stadsrandbosprojecten wordt geraamd op 5200 ha. Daarvan werd tot nu toe 360 ha aangekocht voor bebossing.

03 Kennis

Uit de beheerplannen en de subsidies voor openstelling blijkt dat er meer bossen opengesteld worden voor het publiek. Het is echter niet bekend hoe het met de openstelling van de overige privébossen gesteld is. Het aanbod aan toegankelijk bos is daardoor niet te achterhalen. Onderzoek naar de vraag en afstemming met het aanbod gebeurt wel op lokaal niveau, maar op schaal Vlaanderen dient er meer inzicht te worden opgebouwd.

De functieverweving van recreatie en natuur moet worden ondersteund door inzicht te verwerven in de draagkracht van de ecosystemen. Om een onderbouwde afweging tussen natuurdoelstellingen en recreatieve functies te maken is meer wetenschappelijk onderzoek nodig naar de impact van verschillende recreatievormen en -intensiteiten op soorten en ecosystemen. De 'niet-geregelde' recreatie is daarbij een aandachtspunt. Zowel over de omvang als over de impact daarvan is weinig geweten.

Begin 2007 werd in het kader van Harmonisch Park- en Groenbeheer een vademecum uitgegeven met richtlijnen voor het toegankelijk maken van parken. Een analoge 'code van goede praktijk' met aandacht voor de sturing en inrichting van de toegankelijkheid in natuur- en bosgebieden zou erg nuttig zijn. De ervaring met bepaalde inrichtingsmaatregelen om de impact te verminderen, kan erin worden samengebracht. Aspecten met betrekking tot de planning kunnen daarbij ook aan bod komen, zoals de aanpak van participatie van de recreanten en de mate waarin bepaalde recreatievormen van elkaar gescheiden moeten worden.

Functieverweving in het Kluisbos

Het gemeentelijk bos Kluisbos is een voorbeeld van een wandelbos op de grens tussen de provincies Oost-Vlaanderen en Henegouwen. Het maakt deel uit van een groter boscomplex van ongeveer 300 ha. Volgens het Provinciaal Ruimtelijk Structuurplan Oost-Vlaanderen (2004) trekt het wandelbos meer dan 100.000 recreanten per jaar.

Het multifunctionele gebruik van het bos impliceert de betrokkenheid van tal van actoren. Vanuit verschillende invalshoeken (ecologie, economie, toerisme en recreatie, educatie) zijn er verschillende belangen, behoeften en knelpunten. Die knelpunten zijn niet alleen eigen aan wandelbossen, maar zijn kenmerkend voor vele vormen van verweving en medegebruik.

Een belangrijk knelpunt is het gebrek aan parkeergelegenheid voor bezoekers van het bos en het recreatieoord. Door het beperkte aantal parkeerplaatsen aan het recreatieoord wenden de bezoekers zich tot de parkings in het bos. De capaciteit van 650 wagens is tijdens piekmomenten snel bereikt, waardoor veel bezoekers wildparkeren in het bos of langs de kant van de weg.

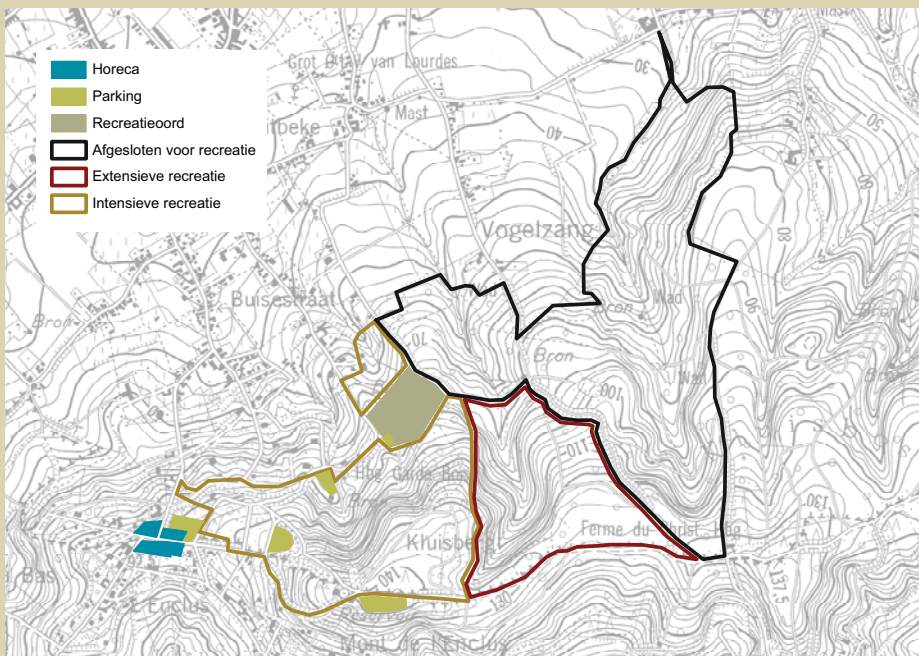
Het wildparkeren en de verkeersstromen zorgen voor een grote druk op de omgeving. Zo zorgt het gemotoriseerde verkeer voor geluidshinder, is de ecologische impact – niet alleen door verkeer maar ook door het grote aantal bezoekers en mountainbikers – duidelijk zichtbaar op het terrein en wordt zwerfvuil een toenemend probleem door het toegenomen aantal bezoekers.

Het is belangrijk dat een plan dat het bos en zijn vele functies tracht te sturen, alle betrokken actoren bereikt en ze ertoe brengt om via een gezamenlijke consensus in te staan voor het duurzame beheer van het bos. Om de samenwerking tussen de verschillende partners in het Kluisbos te stimuleren werd in 2003 het Kluischarter opgericht. In het charter zetelen de gemeenten Kluisbergen en Mont de L' Enclus, het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB), het Waalse DGRNE - afdeling natuur en bos, de politiezones van de gemeenten, het Regionaal Landschap Vlaamse Ardennen, het Parc naturel du Pays des Collines, de lokale horeca, bewoners, vzw Natuurpunt en lokale mountainbikeverenigingen. Deze overlegstructuur resulteerde reeds in de uitvoering van een signalisatieplan, de opmaak van het bosbeheerplan, de reorganisatie van de picknickplaatsen en de realisatie van twee nieuwe (taal)grensoverschrijdende wandelroutes. Begin 2007 werd een opzichter aangesteld om permanent controle en toezicht te houden en werden overzichtsbornen met wandelwegen op de parkings van het parkeercircuit geplaatst.

In het bosbeheerplan van het Kluisbos wordt – rekening houdende met het huidige recreatieve medegebruik en de grenzen van het Habitatrichtlijngebied – een zonerings voor het gemeentelijk bosdomein voorgesteld (figuur 11.8). Er worden drie zones onderscheiden: een zone voor intensieve recreatie, een zone voor extensieve recreatie en een zone afgesloten voor recreatie. Binnen de zone voor intensieve recreatie is een concentratie van horecazaken, ligt het sport- en recreatieoord het Kluisbos, zijn wandelassen, een mountainbikeroute en een ruiteroute aangeduid en zijn een bosleerpad en drie speelzones ingericht.

#11

Figuur 11.8: Overzicht bosbeheerplan Kluisbos (2006) [Bron: RLVA].

Met medewerking van:

Veerle Beyst - Studiedienst van de Vlaamse Regering

Jan Pickery - Studiedienst van de Vlaamse Regering

Peter Willeghems - Agentschap voor Natuur en Bos

Lectoren

Veerle Beyst - Studiedienst van de Vlaamse Regering

Jim Casaer - Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek

Liesbet Cleynhens - Natuurpunt vzw

Rik De Vreese - Vereniging voor Bos in Vlaanderen vzw

Katrijn Gijssels - Steunpunt Jeugd

Wouter Mertens - Dep. Leefmilieu, Natuur en Energie, Doelgroepenbeleid Natuur- en Milieu-educatie

Jeroen Panis - Agentschap voor Natuur en Bos

Jan Pickery - Studiedienst van de Vlaamse Regering

Peter Van Gossum - Universiteit Gent, vakgroep Bos- & Waterbeheer

Pieter Van Vooren - Dep. Leefmilieu, Natuur en Energie, Dienst Beleidsvoorbereiding en -evaluatie

Katty Wouters - Regionaal Landschap Noord-Hageland vzw